

OD HABITAT I K HABITAT II

Jaroslav Kohout

Celkový pohled na Konferenci OSN o lidských sídlech – HABITAT II, uspořádanou v červnu 1996 v Istanbulu, se nemůže ani při stručném přehledu vyhnout připomenutí hlavních faktorů a událostí působících v minulosti i v současné době na zaměření a výsledky tohoto shromáždění. Je obecně známo, že konference HABITAT II se konala dvacet let po konferenci ve Vancouveru se stejným názvem, přirozeně bez čísla u výrazu HABITAT.

Tehdejší doba kolem poloviny sedmdesátých let již ve zřejmější míře ukazovala na naléhavost soustavnějšího přístupu mezinárodního společenství k řadě problémů světového vývoje, které narůstaly i nově vznikaly. Hospodářský růst a technický rozvoj – probíhající ovšem s diferenciací podle kontinentů a zemí i v rámci známého rozporu úrovně „Sever – Jih“, vnášel do tohoto vývoje postupně tendence ke globalizaci. Emancipace rozvojových zemí současně vedla k utváření jejich zájmové skupiny, nazývané G 77 podle jejich počtu v r. 1964, kdy se konala konference OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD). Od té doby jejich počet stoupal, ale narůstala i jejich diversifikace podle dosažené hospodářské vyspělosti. Zvyšoval se ovšem i počet vnitřních i vnějších konfliktů – často ozbrojených. Nicméně vedle nejsilnější světové skupiny států, tj. vyspělých zemí severoamerických a evropských a vedle jejich soupeře v podobě bloku řízeného Sovětským svazem ustavila se třetí početná, byť heterogenní skupina zemí rozvojových, aktivní zejména v celosvětových záležitostech, především tedy v OSN. Spojené národy a s nimi příbuzné tzv. Bretton–Woodské instituce (systémy Mezinárodního měnového fondu a Světové banky) se staly hlavním fórem snahy vytvářet ve sféře politické i hospodářské dohodou zúčastněných států pravidla a mechanismy soužití i spolupráce ve společenství lidstva. Snahy nalézat společný přístup k vývojovým problémům, zmírňovat palčivé důsledky některých z nich a podpořit úsilí o žádoucí zlepšení, se různě projevují v systému OSN, který se postupně vybavil specializovanými institucemi a programy i sítí svých regionálních hospodářských komisí a navázal četné svazky součinnosti i konzultací s četnými mezinárodními vládními i nevládními organizacemi. Nicméně stále je nutno mít na zřeteli skutečnost, že OSN není světovou vládou a výsledky jeho činnosti jsou nutně omezeny mírou shody členských států, jejich politickou vůlí přijmout nezbytné záměry i reálným potenciálem jejich zdrojů, z nichž mohou čerpat i akce mezinárodní pomoci v různých situacích, a také podpora neslabších článků. To bývá často úzkým profilem i obecně uznávaného úsilí.

Období, ve kterém se připravovala i konala první konference HABITAT, vykazovalo v mezinárodním měřítku některé příznivé, ale i alarmující rysy, vyvolávající zájem o podobná světová setkání. Napětí mezi Západem a Východem se zmírnilo a smlouvy uzavřené v Helsinkách v r. 1975 obsahovaly mj. v tzv. druhém koši závěrečného dokumentu (Final Act) i ustanovení, vybízející k užší spolupráci i na poli hospodářském, vědecko–technickém i v ochraně životního prostředí. Pokračující integrace v západní Evropě posílila Evropské společenství. USA po překonání důsledků války ve Vietnamu získaly širší prostor i pro své mezinárodní uplatnění. Rozvojové země se více dožadovaly různých mezinárodních akcí na svou podporu, zejména v zápase s masovou chudobou. Současně se výrazně projevil rostoucí mezinárodní zájem o problematiku životního prostředí. V r. 1972 se ve Stockholmu konala Konference OSN o lidském životním pro-

středí a poté byl založen program OSN pro životní prostředí UNEP. Vědomí sepětí péče o životní úroveň s podmínkami hospodářského růstu a uznání úlohy ochrany životního prostředí v tomto procesu nezbytně vedly i ke zvýšené pozornosti k jevišti těchto dějů – k městům a osídlení vůbec. Ekologický aspekt se v plnější míře projevil až později po první konferenci HABITAT ve Vancouveru. Předtím byla pozornost zaměřována spíše na problémy zrychlující se urbanizace, nedostatky ve funkcích měst a nárůst chudoby v nich, doprovázené rostoucím tlakem rozvojových zemí na větší respektování jejich požadavků.

Konference OSN o lidských sídlech – HABITAT I – proběhla v naznačeném ovzduší a podle zvyklostí takových konferencí přijala svou deklaraci i akční plán. Členské země OSN byly vyzvány k předložení svých národních zpráv. V někdejšímu Československu byl ustaven přípravný výbor pro účast v HABITAT I, vedený náměstkem ministra pro technický a investiční rozvoj Ing. N. Musilem. Československá zpráva, vypracovaná pod podivným názvem Urbanistický region Československa redakční skupinou vedenou Ing. arch. O. Novým z Ústavu pro filozofii a sociologii Čs. akademie věd, byla nutně poplatná tehdejšímu normalizačnímu režimu. Objemný svazek o 368 stranách obsahoval jen 93 stran textu, popisujícího stav územní, sídelní a bytové politiky v republice. Poměrně rozměrnou byla závěrečná informace o ústavech zabývajících se v Československu těmito činnostmi. Chybělo zaujetí stanovisek k problémům Konference HABITAT I. Zbývajících 275 stránek publikace tvořily fotografie měst, krajiny a staveb v republice.

Závěrečné dokumenty Konference HABITAT I nicméně znamenaly první prezentaci otázek lidských sídel před mezinárodním společenstvím a výzvu k formulování ucelené politiky a strategie členských zemí pro osídlení, města a bydlení. Stojí za zmínku, že již byly uváděny první názory na nutnost účasti občanů a jejich organizací a iniciativ, partnerství veřejného a soukromého sektoru v této politice, což představovalo zárodek konceptu „umožňujícího přístupu“ (enabling approach) všech povolání a zainteresovaných v realizaci daných rozvojových úkolů. Tento koncept byl pak rozveden v konferenci HABITAT II v Istanbulu v r. 1996. Zmínit je nutno i určité připomenutí žádoucí pozornosti k potřebám znevýhodněných skupin obyvatelstva, k úloze žen, k nutnosti pozemkové politiky přispívající k výstavbě. Rovněž vyzvednutí úlohy obcí a vhodné decentralizace stojí za zmínku. Jedním z nedostatků byla malá pozornost věnovaná financování, ačkoliv jinak tyto dokumenty konstatovaly význam souvislostí rozvoje sídel a bydlení s makroekonomickým vývojem a dostupností zdrojů. Po institucionální stránce vyvolala konference HABITAT I ustavení celosvětové Komise OSN pro lidská sídla (Commission on Human Settlements), se stálým sekretariátem a střediskem OSN pro lidská sídla UNCHS (Habitat) se sídlem v Nairobi. Komise má 58 členů, kteří se rotujícím způsobem střídají v rámci zeměpisných skupin.

Období po HABITAT I přineslo brzy změny ve světovém vývoji, které neprospěly zájmu o realizaci závěrů konference. Mezinárodní politické ovzduší se zhoršilo oproti známé „détente“ v době přípravy a konání konference. Prudké zvýšení cen ropy provedené organizací zemí vyvážejících tuto surovinu (OPEC) v r. 1974 a poté ještě v r. 1979 vyvolalo známý ropný šok v ekonomice většiny zemí, včetně těch vyspělých. Hospodářské potíže tak vzniklé měly však i některé pozitivní důsledky – zejména vyvolání všestranného a silného tlaku na snížení energetické náročnosti výroby i spotřeby, což se projevilo ve vyspělých zemích také v energeticky úsporných systémech výstavby, provozu i úprav měst, budov i obydlí. Urbanizace pokračovala a důkladné rozborů i projekce OSN z r. 1993 ukazovaly, že v polovině devadesátých let 43 % světové populace, tj. 2,3 mld. lidí, již žilo ve městech, v roce 2005 to bude již přes 50 % a v r. 2025 bude ve městech žít více než tři pětiny světové populace, tj. 5,2 mld. osob, přičemž zvláště důležité je, že 77 % tohoto počtu bude žít v rozvojových zemích. Narůstající problémy měst se přirozeně odrážejí i v úrovni bydlení – podle údajů z OSN např. asi 40 % obyvatel měst celého světa nemá přístup k nezávadné pitné vodě a žije v závadných hygienických podmínkách. I ve vyspělých zemích přes postupné další zlepšování úrovně bydlení existují problémy zvláštních skupin obyvatelstva. Jedním z paradoxů je skutečnost, že v nejbohatší zemi světa – USA – na rozdíl od Evropy, existují ve velkých městech známé statistické slumy zamořené nejen chudobou a nízkým standardem bydlení a městských služeb, ale i kriminalitou.

Dalším velmi význačným faktorem změn ve vývoji lidských sídel po HABITAT I se stal **nový přístup k péči o životní prostředí**. Zhoršování situace a rozvoj ekologických poznatků a metod vedl OSN k tomu, že v r. 1983 jeho Valné shromáždění ustavilo Světovou komisi pro životní prostředí pod předsednictvím bývalé norské premiérky G. H. Brundtlandové. Za spolupráce vědců a odborníků z celého světa vznikla a v r. 1987 byla vydána známá zpráva této komise pod názvem Naše společná budoucnost. Hlavním úkolem bylo vyjasnění vztahu hospodářského rozvoje a životního prostředí, k němuž komise uvedla směr přístupu – zásady trvale udržitelného rozvoje, který mj. uspokojováním potřeb současné generace neohrožuje splnění potřeb následujících generací. Potřeba konkretizace tohoto pojmu v různých zemích a oblastech života společnosti, vypracování praktických opatření a dodržení alespoň základního konsensu mezinárodního společenství vedla nutně Valné shromáždění Spojených národů v r. 1989 ke svolání Konference OSN o životním prostředí (UNCED), která se pak konala v r. 1992 v Rio de Janeiro. Hlavním výsledkem této konference se stal dokument Agenda 21, který má 40 kapitol a cca 500 stránek o cílech, oblastech, prostředcích i účastnících realizace zásad trvale udržitelného rozvoje. Obrací se nejen na vlády a parlamenty, ale i na orgány místních samospráv, nevládní organizace, občanské iniciativy, vědecké instituce i veřejné mínění. Lidským sídlům je věnována 7. kapitola, týkající se i přiměřeného bydlení, zlepšeného řízení sídel, vytváření ekologické infrastruktury, trvale udržitelných systémů energetiky a dopravy a rozvoje kapacit i lidských zdrojů pro žádaný rozvoj sídel. Konference UNCED se stala nesporně nejvýznamnější z řady konferencí OSN v devadesátých letech. Velký počet zemí i mezinárodních organizací a institucí se přihlásil k zásadám trvale udržitelného rozvoje v jeho dimenzích ekonomických, sociálních, technických i čistě ekologických a promítnutí péče o životní prostředí do četných oblas-

tí lidských aktivit nabylo namnoze ve vyspělejších zemích programové podoby. Stalo se tak i ve sféře lidských sídel a bydlení, od rozvojových koncepcí a národních i odvětvových programů až po technologická opatření (např. ve vlastnostech stavebních výrobků a materiálů). Rovněž již existující úsilí v hospodaření s energií, vodou a odpady i zlepšování dopravní politiky, doznalo doplnění.

Celkové změny pokračující v oblasti lidských sídel i po konferenci HABITAT I a snaha realizovat základní zlepšení v úrovni bydlení, vedla Komisi OSN pro lidská sídla a středisko UNCHS (Habitat) k návrhu rozsáhlého dokumentu Globální strategie pro bydlení do r. 2000, který Valné shromáždění OSN přijalo v r. 1988. Obsahuje nejen cíle strategie, ale i základní požadavky na opatření, která by měly přijmout jak členské země – např. i v organizaci sektoru bydlení, mobilizaci a alokaci finančních zdrojů a ve výstavbě i zlepšování bytového fondu – tak i mezinárodní organizace a instituce. Úplný text s prvými nepřímými výraznými ohlasy obsahuje publikace OSN z r. 1992. Kromě toho Komise OSN pro lidská sídla i středisko UNCHS (Habitat) namnoze ve spolupráci s jinými organizacemi a některými zeměmi i s vlastními regionálními kanceláři pořádaly semináře a informační i instruktážní akce zabývající se otázkami bydlení i fungování měst a rozvinuly periodickou i specifickou publikační činnost. Na tomto místě stojí za zmínku alespoň zkratkovitě uvést dvě myšlenky ze zprávy UNCHS pro 15. zasedání Komise OSN pro lidská sídla v r. 1985 o realizaci některých závěrů Konference HABITAT I. Bývají ostatně vyjadřovány i v těch závažných ekonomických rozbořech mezinárodních organizací – např. i v EHK/OSN – které nepodléhají etiketám i řevnivosti ekonomických doktrín a politických zájmů. Jde hlavně o dvě v praxi známé skutečnosti. Po odklonu od rozvojové politiky založené na povaze státních intervencí v šedesátých a ve větší části sedmdesátých let, která dosloužila, – ovšem např. po etapě rozsáhlé bytové výstavby – směřoval vývoj k politice liberálního přístupu k trhu v letech osmdesátých. Poté však zkušenost ukázala, že vývoj vyžaduje harmonizaci komparativních výhod trhu s určitými státními zásahy a se součinností soukromého, ale i třetího sektoru i občanskou participací a iniciativy. Tím se také stále více prosazoval „umožňující přístup“ (enabling approach) a zásady partnerství zmíněných sektorů a složek. Současně zesílily snahy o respektování sociálních a postupně i logických aspektů vývoje sídel i bydlení a narůstala nutnost oprav, modernizace a někde i přestavby bytového fondu a jeho infrastruktury. Druhá závazná část názorů vyjádřených ve zprávě upozorňuje na skupinu nedostatků v uvedených procesech, zaviněných častým výskytem mezer mezi danou politikou a její realizací (policy – implementation gap). Nezdary mohou také vznikat buď selháním politiky nebo selháním jejího provádění, nebo i souběhem obou těchto nedostatků. Vznik těchto záporných jevů je většinou dán jednak nedostatky a chybami v systému institucí – zvláště pokud jde o právní úpravu a pravidla postupu, stimulační podněty i donucovací prostředky, jakož i ve velké míře slabostmi lidského faktoru a to nejen pokud jde o schopnosti a profesionální úroveň, ale i morální profil a míru snažení. To ovšem také souvisí s organizační strukturou a kvalitní i přiměřenou kapacitou institucí a pracovišť, uplatňováním v nich stále nových poznatků a know how, což materiály HABITAT nazývají vytvářením kapacit (capacity building). Zpráva na to navazuje zdůrazněním požadavků na řízení měst: jasné vymezení funkcí a odpovědnosti v mechanismu vztahů mezi autoritou a výkonem, přiměřená, ale skuteč-

ná decentralizace, politické ovzduší spolupráce, občanské účasti, partnerství se soukromými podniky, uplatňování výše zmíněného umožňujícího přístupu, auditu závažných operací – to vše ve smyslu efektivity, průhlednosti a zodpovědnosti (včetně materiální). Jen ve zkratce je možno se na tomto místě zmínit o soudobém vývoji a probíhající diskusi o pojmu i způsobu řízení, platném i pro města: od pouhé správy k řízení s ohledem na funkce až k novému pojetí tzv. governance tj. vyššího typu integrovaného řízení, respektujícího i vnější a nově vznikající faktory i úlohu, zájmy a účast řízených složek i konzumentů výsledků tj. občanů.

Je samozřejmé, že důkladný přístup k problémům měst i bydlení vyžaduje i rozbor makroekonomických souvislostí, jejich postavení v hospodářském růstu. Zvláště jde o způsob i míru jakou k tomuto růstu přispívají (např. multiplikační efekty stavebních prací) i jaké z něho čerpají zdroje. Mobilizace těchto zdrojů, jejich efektivní alokace a využití jsou co do svých forem a mechanismů rovněž předmětem snah o inovace, zejména ve sféře financování i podpory rozvoje bydlení. Dokonalý typ společenského vývoje v duchu výše uvedených zásad a i respektování ekonomických, sociálních i ekologických aspektů trvale udržitelného rozvoje je ovšem obtížně dosažitelný. Je nicméně známo, že např. některé severské země a Nizozemí se řadí mezi přední státy v tomto směru, které navíc i při značných veřejných výdajích na sociální účely, péči o životní prostředí, bydlení i úroveň měst vykazují jedny z nejvyšších podílů HDP na hlavu a přitom poměrně nízkou míru nezaměstnanosti 5 – 6 % i v poslední době, kdy průměr této míry v zemích EU vykazuje hodnoty nad 10 %. Za jednu z hlavních příčin tohoto kladného vývoje bývá uváděno dlouhodobé zakořenění demokratických tradic, samosprávy a etických norem chování obyvatelstva.

Vývoj lidských sídel – zejména měst a bydlení – se koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let stal rovněž předmětem větší pozornosti řady významných mezinárodních organizací – vládních i nevládních. Připomeňme jen stručně např. OECD, kde v r. 1979 byla ustavena pracovní skupina pro záležitost měst (OECD Group on Urban Affairs), která si od počátku dala za úkol sledovat vývoj měst ve třech dimenzích: ekonomické, sociální a ekologické. Rada Evropy přijala v r. 1992 ve Štrasburku Chartu měst. Evropská unie v rámci pokračující integrace i svého rozšiřování věnuje osídlení pozornost ve své známé strukturální a regionální politice, v ekologických opatřeních a normách i v politice sociální (např. Evropská sociální charta přijatá v r. 1961, revidovaná v r. 1996). Bytovou politiku ponechává Evropská unie v autonomní působnosti členských zemí, avšak ministři těchto zemí, zodpovědní za bydlení, se scházejí již 10 let každoročně v druhé polovině roku v zemi, která v té době předsedá unii, na tzv. neformálním setkání, věnovaném jednomu vybranému tématu. V r. 1998 na schůzce ve Štýrském Hradci to byly např. souvislosti činností (nejen výstavby) v bytovém sektoru se zaměstnaností a v r. 1999 na setkání ve Finsku to má být bydlení pro seniory. Světová banka se věnuje některým otázkám ekonomiky bydlení a financování jeho rozvoje. V systému OSN věnují zvláštní pozornost lidským sídlům a bydlení regionální hospodářské komise. Zejména jde o Hospodářskou komisi Spojených národů pro Evropu (EHK/OSN) s transatlantickou dimenzí (členem je USA a Kanada). Výbor EHK pro lidská sídla (dříve Výbor pro bydlení, stavebnictví a územní plánování) významně přispívá soustavou diskusí, seminářů, workshopů i publikací k ujasňování i rozšiřování po-

znatků v oblasti své působnosti. Z nevládních organizací je možno připomenout alespoň IFHP (Mezinárodní federaci pro bydlení a územní plánování) s dlouholetou tradicí a celosvětovou sítí poboček, aktivní zejména v jednáních o nových problémech vývoje měst.

Počátkem devadesátých let uzářilo v orgánech OSN přesvědčení, že dvacáté výročí konference HABITAT I by mělo být využito k **uspořádání druhé Konference OSN o lidských sídlech – HABITAT II**. Valné shromáždění OSN v r. 1992 rozhodlo o svolání této konference na r. 1996. Došlo i k vytýčení dvou vůdčích témat pro HABITAT II, tj. trvale udržitelný rozvoj lidských sídel v urbanizujícím se světě a přiměřené bydlení pro všechny. Přetrvávající četné otázky v těchto dvou oblastech i kvalitativně nové problémy nutily k přehodnocení četných postojů v bytové politice, v péči o životní prostředí, v urbanismu i v územním plánování. Vývoj ve světě přes postupný – i když nerovnoměrný – hospodářský růst přinášel nejen nové podmínky a výzvy, ale i nové překážky rozvoje. Strukturální změny v ekonomice a v mezinárodní dělbě práce, kde tempo růstu zahraničního obchodu a pohybů kapitálu a investic předstihlo tempo růstu HDP, spolu s převratným rozvojem technologie, informatiky, komunikací i metod řízení a také rozšířením působením nadnárodních společností, vnesly nejen do ekonomiky, ale i do řady sfér civilizace vůbec, vysokou míru globalizace. Nebyly tím však vyrovnány četné existující rozpory, jako např. známý vztah Severu a Jihu, etnické a náboženské konflikty, sociální disparita a další, které vznikaly v důsledku pomalé adaptace na nový vývoj i uvnitř řady vyspělých zemí. Degradace životního prostředí s výraznou globální dimenzí, rozšíření chudoby nejen ve zcela zaostalých zemích, ale i známá polarizace bídy a zbohatnutí v ekonomicky se rozvíjejících zemích třetího světa, ekonomická i politická migrace, rozšíření bezdomovství, obtížná situace tzv. zranitelných skupin obyvatelstva, diskriminace žen, nedostatečná likvidace následků vojenských konfliktů, hladomorů a živelných katastrof, strukturální nezaměstnanost a výskyt jiných neduhů a obtíží v mnoha zemích, a to i vyspělých, demografické změny jako je např. stárnutí obyvatelstva a štěpení domácností – to vše mj. působí na vývoj měst i bydlení. Pokračující urbanizace – i když s rozdíly při jejím zpomalování ve vyspělých zemích a rychlém růstu v zemích rozvojových, kde vznikají nová velkoměsta s více než 10 mil. obyvatel – přináší i rozporné situace v zemích vyspělejších, např. ve vztahu suburbanizace na jedné a snahy o kompaktní města na druhé straně. Zcela novým faktorem světového vývoje se stal rozpad sovětského impéria a vznik nových demokracií v Evropě s problémy jejich transformace na státy s moderní tržní ekonomikou, jakož i následný složitý vývoj v Ruské federaci a s ním i v zemích SNS. Prvé pololetí devadesátých let se také stalo obdobím, ve kterém se konaly další světové konference OSN – tj. kromě již dříve uvedeného UNCED v Rio de Janeiro konference o populaci a rozvoji (Káhira 1993) a o sociálních problémech (Kodaň 1995) a kromě toho i jednání o přetvoření GATT ve světovou obchodní organizaci – WTO – ustavenou v r. 1995.

Snaha OSN zmapovat svými konferencemi síly, faktory a důsledky nového vývoje a naznačit cesty k překonání hlavních nedostatků a k zaměření nových opatření bývá ovšem často zatížena balastem bezobsažných deklarací, nerealistických záměrů, neúměrných požadavků, planých příslibů a vratkých kompromisů. Do jejich klimatu nutně pronikají i turbulence po-

litických konfliktů. Navíc se namnoze objevovaly již zmínky o únavě z megakonferencí. Nicméně tyto konference přináší řadu nových poznatků a zkušeností, rozšiřují nezbytné uvědomování si nových problémů i rizik a vedou k formulování užitečných doporučení a k realizaci některých přínosných mezinárodních akcí. Ani HABITAT II nezůstal ušetřen neduhů podobných konferencí a měl i své vlastní specifické nedostatky, avšak přinesl analogicky i kladné výsledky. Konání konference bylo poté dohodnuto uspořádat 3. – 14. června 1996 v Istanbulu. Příprava konference s tak širokým záběrem proběhla v početných akcích a v ovzduší soudobé situace. Kromě oficiálních vládních delegací se měly konference zúčastnit i představitelé měst, parlamentů, nevládních organizací, soukromého sektoru, vědeckých kruhů a přirozeně se počítalo také s přínosem všech dotčených orgánů a institucí systému OSN. Z evropského hlediska byla hodnotná souprava pěti studií EHK/OSN a sice M. Lujanena o rozvoji sídel v regionu EHK (Evropa a Severní Amerika) a zvláštních pracovních skupin o zásadách bytové politiky, o plánování a řízení trvale udržitelného rozvoje sídel, o obnově měst a modernizaci bytů a o územních a pozemkových administrativních systémech. Tyto práce jsou významné svou praktickou konkrétností a poučením pro reformní země. Za podpory Světové banky byl iniciován program ukazatelů, z nichž pro mezinárodní srovnání bylo vybráno 9 indikátorů celkových, 10 bytových a 27 městských. Národní zprávy přispěly specifikou svých zemí, byly však předloženy jen cca jednou třetinou 185 členských států OSN.

Byl ustaven **široký přípravný výbor**, který měl navrhnout i závěry konference. Vznikaly nutně za rozporů daných spektrem i povahou problematiky i různými zájmy účastníků. Ustálil se názor, že sjednoceným oficiálním závěrečným dokumentem bude Habitat Agenda, zahrnující cíle, principy a závazky a rozsáhlý globální akční plán. Vznikl tak dokument mnohomluvný, příliš obsáhlý a nepřehledně sestavený a opakující výroky ke stejným problémům i k záležitostem, které byly kvalifikovaněji projednány na jiných konferencích OSN. Věcné i formulační rozpory, návrhy nových otázek i stanovisek a také hojných odvolávek na výsledky předchozích konferencí OSN vedly k tomu, že návrh Agendy dosáhl do počátku r. 1996 rozsahu 162 článků, na počátku konference 185 a při závěru 241 článků, aniž bylo dosaženo úplné shody o mnoha částech textu. Poslední den hrozil konec konference bez shody a proto se narychlo dohodlo alespoň krátké prohlášení s 15 články. Takto vzniklá Istanbulská deklarace o lidských sídlech ze 14. června 1996, která se v podstatě krátce odvolává na hlavní problémy a vývody Habitat Agendy, na výsledky předchozích konferencí OSN, na potřeby rozvojových zemí (přitom jen dvěma slovy se zmiňuje i o zemích v transformaci). Uznává však i postup v duchu trvale udržitelného rozvoje a také pojetí práva na bydlení nikoliv ve smyslu právního nároku, ale v duchu dříve přijatých mezinárodních úmluv o životních podmínkách a o snaze jejich postupného zlepšování. Hlásí se také k umožňovací strategii a principům partnerství i participace a k úloze demokratické decentralizace. Vyjadřuje rovněž přání mobilizovat finanční prostředky na národní i mezinárodní úrovni, rozvíjet transfer know-how a technologie a posílit Centrum UNCHS-Habitat. Kompromisní a zčásti neurčité formulace Deklarace umožnily její schválení a tím nepřímo i přijetí upravené Agendy.

Habitat Agenda má 5 kapitol. Prvá z nich je preambule, vysvětlující poslání konference. Druhá kapitola Cíle a principy

formuluje 10 zásad: slušná a společensky spravedlivá sídla, vymýcení chudoby, trvale udržitelný rozvoj, kvalita života, rodina, odpovědnost i ochrana práv, partnerství účastníků, solidarita se znevýhodněnými a zranitelnými, ochrana zájmů současné i příští generace, péče o zdraví. Třetí kapitola Závazky rozvádí ve statích od A. až G. záměry: dosažení přiměřeného bydlení pro všechny, trvale udržitelný rozvoj sídel, včetně jeho sociálních stránek, strategie umožňování a účasti, rovnoprávnost žen, financování bydlení i sídel a mobilizace různých zdrojů, mezinárodní spolupráce, sledování pokroku v daných cílech a závazcích. Uvedené tři kapitoly mají celkem 52 článků. Následuje jádro Agendy v kap. IV. „**Globální akční plán: strategie a realizace**“. Svým rozsahem (čl. 53 až 241) zabírá téměř 3/5 Agendy. Člení se na části A až F. Po úvodu ad A. jedná v části B. o přiměřeném bydlení pro všechny. Tato část je poměrně nejzdařilejší z hlediska věcnosti a konzistence. Shrnuje poznatky o žádoucí bytové politice, metody a nástroje rozvoje bydlení, jeho infrastruktury, institucí, systémů financování a pozemků. Zdůrazňuje úlohu obcí, soukromého i třetího sektoru (neziskové organizace apod.) i občanů a péči o zvláštní skupiny obyvatel. Část C je obsažnější a probírá trvale udržitelný rozvoj sídel nejen z hlediska ekologického, ale i sociálního, ekonomického, demografického a institucionálního, včetně územního plánování, pozemkové politiky, vztahu měst a venkova a zlepšení hospodářských aktivit v nich. Zvláštní pozornost věnuje hospodaření s energií, dopravě a komunikacím. Zabývá se i péčí o kulturní památky a přístupem k přírodním a lidmi způsobeným pohromám i jejich následkům. Část D. jedná o vytváření kapacit a vývoji institucí sídel ve všech jejich složkách a sektorech, včetně občanských iniciativ. Důraz je položen na demokratickou decentralizaci a posílení potenciálu obcí, na kvalifikované řízení užívající moderní metody, na technologie a také na informační techniku, sloužící i k informovanosti obyvatel, podněcování jejich iniciativy a šíření dobrých příkladů. Finanční zdroje se mají opírat mj. i o podporu zdravého hospodářského vývoje, přitahujícího i vnější investice a partnerské akce. Část E. o mezinárodní spolupráci a koordinaci uznává, že formulace i realizace rozvojové politiky je i v sídlech především povinností každé země na národní i místní úrovni, vyzývá však i k intenzivnější mezinárodní spolupráci a inovativním metodám v přenášení informací a poznatků, a také k přispění rozvoji sídel hospodářskou součinností a koordinací a zejména mobilizací dodatečných zdrojů všech sektorů, národních ekonomik i mezinárodních institucí. Část F. o realizaci Agendy a následných aktivitách již připouští na národní úrovni místo původně požadovaných akčních plánů vhodné programy a místní akce se zdůrazněním a účastí obcí, soukromého sektoru a jiných hospodářských i občanských organizací. V mezinárodním měřítku se předpokládá spolupráce s regionálními a odbornými institucemi, a to nejen v systému OSN.

Jedno **připomenutí k oběma dokumentům** je však nyní na místě: ani Istanbulská deklarace, ani Habitat Agenda nejsou přes časté používání slova závazek (anglické commitment není samo o sobě právním termínem) právně závazné dokumenty, neboť podle uznávaného mezinárodního práva takovými mohou být jen mezinárodní smlouvy, pakty, dohody a úmluvy (konvence), ratifikované nejvyššími ústavními orgány zúčastněných zemí. Jinak jde jen o vyjádření snahy a o doporučení, úmysly a záměry, jejichž závaznost a zejména realizace závisí na tzv. politické vůli a daných možnostech, což obojí mívá i svůj časový vývoj.

Pro **konečné mezinárodní posouzení** výsledků HABITAT II a zaměření následného sledování – včetně úlohy centra UNCHS–Habitat – se ovšem počítá se systémem OSN v jeho již zmíněné hierarchii, a to Komise OSN pro lidská sídla (UNCHS), Hospodářská a sociální rada OSN (HSR – ECOSOC) a jeho regionální komise. Valné shromáždění OSN bude sice tento postup registrovat, avšak s důkladným posouzením výsledků HABITAT II a jejich realizace počítá až v r. 2001.

Závěry HABITAT II přes své nedostatky ovšem nesporně přinesly inventarizaci vážných otázek i rizik vývoje lidských sídel, jejichž uvědomění vedlo k některým nově formulovaným poznatkům a doporučením, ve značné míře opřených o výsledky jiných předchozích akcí. Za přínos je považováno zejména uznání zásad trvale udržitelného rozvoje, umožňujícího přístupu, participace, výklad práva na bydlení, vyzvednutí úlohy místních orgánů a postup k utváření partnerství aktérů v rozvoji sídel. Značná zásluha o dosažení jistého závěru konference je přiznávána Evropské unii, za kterou se zvláště exponoval tehdejší spolkový ministr SRN Prof. K. Töpfer. Ve svém projevu k HABITAT II ve spolkovém sněmu SRN 21. června 1996 mj. uvedl, že k úspěchům patří překonání nedůvěry rozvojových zemí k zásadám trvale udržitelného rozvoje, uznání výkladu práva na bydlení jen v rámci dřívějších mezinárodních ujednání o lidských právech a životních podmínkách a konečně výrazné posílení úlohy obcí.

Připomněl, že mandáty a činnost UNCHS a jejího Centra Habitat musí být v r. 1997 přezkoušeny a že očekávání některých rozvojových zemí na získání dostatečných finančních transferů pro globální akční plán nemohou být splněna. Upozornil rovněž na připravovanou reformu systému OSN.

V r. 1997 byla skutečně činnost Centra Habitat v Nairobi podrobena přezkoušení orgány ústředí OSN. V červenci 1998 dosavadní výkonný ředitel Centra N'Dow, který byl generálním sekretářem Konference HABITAT II, byl odvolán z funkce a nahrazen Prof. K. Töchterem, který se stal iniciátorem tzv. revitalizačního přezkoumání Centra, které probíhá doposud.

Nicméně některé následné činnosti souvisejících s HABITAT II a zřejmě tolerované i revitalizačním procesem se již rozvíjejí. Některé tyto akce jsou ostatně předmětem jiných článků v tomto čísle časopisu.

Závěrem článku je možno připomenout, že neformalizované příklady přínosu konference mohou představovat praktická větší i menší zlepšení v oblasti lidských sídel, inspirovaná na nejrozličnějších pracovištích některými závěry i myšlenkami Habitat. Jedna z akcí UNCHS zabývající se shromažďováním a rozšiřováním dobrých zkušeností v praxi (uote best practices) je toho příkladem.

Ing. Jaroslav Kohout
OÚP MMR ČR

Literatura (dostupná ve fondech odborné knihovny ÚÚR)

Habitat – DDR.

Habitat – NDR.

Berlin, Ministerium für Bauwesen der DDR 141 s., čet. obr. Společenskopolitické a ekonomické základy, bytová výstavba, urbanismus a plánování sídelní sítě v NDR. Informace pro konferenci OSN – Habitat, která se konala ve Vancouveru v r. 1976. SPK 2409

Habitat: The United Nations Conference on Human Settlements (Vancouver, Canada 31 May – 11 June 1976).

1. *PLR – národní zpráva*

2. *Varšava – město jež odmítlo zemřít*

3. *Hornoslezská průmyslová pánev – průmyslové srdce Polska*

4. *Přístav Gdaňsk – destrukce a rekonstrukce*

Warszawa, Ministry of Administration 1976.4 svazky

SPK 2348, SPK 2349

Rozvoj sídel a sídelní sítě v Maďarsku. (Podle materiálů připravených maďarskou delegací pro konferenci OSN o osídlení (Habitat) ve Vancouveru 1976).

Brno, VÚVA 1975.25 s.

10 595

Konference OSN o životním prostředí člověka Stockholm 1972.

Zprav. MŽP ČR 1992, č. 4, s.17–18, pokr.

Konference ve Stockholmu se konala ve dnech 5. – 16. 6. 1972.

Zúčastnilo se jí 113 členských států OSN.

Konference OSN o životním prostředí člověka Stockholm 1972.

Zprav. MŽP ČR 1992, č. 5, s. 18–19, dokonč.

Dokončení z čísla 4/1992. Plán aktivit zaměřených na životní prostředí člověka, další doporučení konference.

NOVÝ, Otakar

Urbanistický region Československa.

Praha, FMTIR 1976. 359 s.

Publikace vydaná pro účely světové konference OSN O lidských sídlech HABITAT, konané v roce 1976 ve Vancouveru v Kanadě.

10 749

BRUNDTLANDOVÁ, Gro Harlem

Naše společná budoucnost. Světová komise pro životní prostředí a rozvoj.

Praha, Academia 1991.297 s.

SPK 4578

MOLDAN, Bedřich (editor)

Konference OSN o životním prostředí a rozvoji. Rio de Janeiro, 3. – 14. června 1992. Dokumenty a komentáře.

Praha, Management Press 1993. 260 s.

Překlad a výběr nejdůležitějších dokumentů, které přijala Konference Spojených národů o životním prostředí a rozvoji (UNICED), doplněný komentáři členů československé delegace. 12 998

POTŮČEK, Bedřich

Nevyřešené problémy na Summitu v Rio de Janeiru.

EKO VIS 1993, č. 2, s. 107–142

Summit Země v Rio de Janeiru 1. – 22. června 1992 (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED).

Agenda 21. Český překlad textu části Přílohy II. dokumentu Report of the United Nations on Environment and Development. Rio de Janeiro, 3–14 June 1992.

Praha, Ministerstvo životního prostředí 1998. 328 s.

Agenda 21 je program pro 21. století, usilující o prosazení udržitelného rozvoje, kvality života a kvality životního prostředí.

13 444

ŠINDELÁŘOVÁ, Jaroslava

Agenda 21. Zpráva

EKO VIS 1998, č. 1/2, s. 5–28

Popis projektu Agenda 21, který vychází z normy pro celosvětovou spolupráci v ekologické politice pro 21. století. Pozornost zaměřuje na indikátory trvale udržitelného rozvoje, na trvalou udržitelnost lesů a regionální aktivity.

The Significance of Human Settlements and the Global Strategy for Shelter to the Year 2000 to the Concept of Sustainable Development.

Význam lidských sídel a celosvětová strategie pro přístřeší do roku 2000.

Habitat News 1991, č. 1, s. 4–7

SZOLGAYOVÁ, Elna

Globálna stratégia bývania do roku 2000. Konferencia OSN o osídlení a bývaní HABITAT II.

Projekt 1997, č. 2, s. 21–22, obr.

Koncepční materiál Strategie rozvoje bydlení do roku 2000. Příprava a průběh 2. konference, která se konala 3. – 14. 6. 1996 v Istanbulu (Turecko).

KOHOUT, Jaroslav

Evropská charta měst.

V+A 1992, č. 5, s. 19–22

Evropskou chartu měst (European Urban Charter) přijala Rada Evropy ve Štrasburku v březnu 1992.

Rada Evropy. Evropská sociální charta (Turín, 18. Října 1961).

Veř. správa 1999, č. 3, s. příl. s. I–V, tab.

Úplné znění charty. Přehled podpisů a ratifikací Evropské sociální charty a jejich protokolů a Revidované Evropské sociální charty.

Uznávaný mezinárodněprávní instrument. Evropská sociální charta Rady Evropy (1961).

Veř. správa 1999, č. 3, s. 24–25, fot.

Historie charty, současný význam, obsah, charakter, kontrolní mechanismy a návrh na ratifikaci Českou republikou, významné mezinárodní úmluvy v oblasti základních hospodářských a sociálních práv.

Towards Sustainable Human Settlements Development in the ECE Region.

K trvale udržitelnému rozvoji lidských sídel v regionu EHK (Evropská hospodářská komise).

New York, United Nations 1996. 23 s.

SPK 5121

Housing in the Czech Republic. National Report for the United Nations Conference on Human Settlements – Habitat II, Istanbul, June 1996.

Bydlení v České republice. Národní zpráva pro celosvětovou konferenci OSN o lidských sídlech, Habitat II, Istanbul, červen 1996.

Praha, Ministerstvo hospodářství 1996, 52 s., fot., tab., gr.

Celkový vývoj a současný stav bydlení, přístup k řešení problematiky bydlení, regionální a místní rozvoj, zásady ochrany životního prostředí, mezinárodní spolupráce.

SPK 5134/1

Bydlení v České republice. Národní zpráva pro celosvětovou konferenci OSN o lidských sídlech, Habitat II, Istanbul, červen 1996.

Praha, Ministerstvo hospodářství 1996, 75 s., tab., gr.

Celkový vývoj a současný stav bydlení, přístup k řešení problematiky bydlení, regionální a místní rozvoj, zásady ochrany životního prostředí, mezinárodní spolupráce.

SPK 5134/2

Istanbulská deklarácia o ľudských sídlach.

Projekt 1997, č. 2, s. 23–24, obr.

Úplné znění deklarace, kterou přijali představitelé členských států na 2. konferenci OSN o osídlení a bydlení (Istanbul 3. – 14. 6. 1996)

SILVAN, Juraj

HABITAT II – výzva pre osídlenie a bývanie.

Enviromagazín 1996, č. 2, s. 20–21, fot.

Myšlenky z konference OSN HABITAT II Světový summit měst, která se konala v tureckém Istanbulu v červnu 1996.

Obecné informace o Agendě HABITAT v angličtině naleznete na www.unhabitat.org